יעקב מעסטל

לִיטעראַטור
און
טעאַטער

איקוף פארלאג

ניו־יאָרק

דער דיכטער מ. א. סול

צו מ. א. סול, דעם פּאָעט, בין איך צוגעזאָטן געווארן באַלד נאָך זיינע ערשטע עטלעכע לידער, געדרוקט אין דער „מאָרגן־פרייהייט". זיי האָבן צוגעצויגן צו זיך מיט זייער דיכטערישן שוואונג און צוגלייך מיט זייער פשטות און אויפריכטיקייט. זיין ערשטע זאַמלונג לידער („דאָס ליכט אויף מיין גאַס", 1935) האָט אים, אין יענע טומלדיקע טעג פון פּראָלעטפּענישן „שטורעם און דראַנג", אַרויסגערוקט אין דער פּאָדערשטער רייַ פון די פּראָלעט־דיכטער אַרום דער גרופּע „סיגנאַל", וואו ער האָט זיך פאַרפעסטיקט אויך מיט זיין צווייט ביכל („דעם טאָג אַנטקעגן", 1939). מיט „ישראל פאַרטיזאַן" („סיגנאַל", 1942) האָט מ. א. סול איבערגענומען אַ פירנדיקע פּאָזיציע אין די דאָזיקע רייַען.

„ישראל פאַרטיזאַן" לייענט זיך אַזוי פשוט אייַנפאַך, ווי פשוט, ממש „באַטירלעך", עס זיינען די געשעענישן, וועגן וועלכע סול דערציילט אין זיין פּאָעמע: „ישראל בעל־עגלה"... ביי די פּני פון שטעטל — אַ גראָ־בער יונג, אַ שמייסער, ביי די בעלי־מלאכות — אַ גוטער ברודער, אַ נאַש־בראַט... האָט אַ פּאָר ידיים, וואָס לאָזן זיך ניט „שפייען אין דער קאַשע". און זיינען כוליגאַנעס באַפאַלן דאָס בית־מדרש, איז — יידן „לויפן גלייך מודיע זיין ישראל בעל־עגלה... און ישראל איז געקומען און די קעלער־גאַס געבראַכט... האָט ער פלינק אַרומגעריטן און געקאַטעוועט, געשניטן און געטראַמפּלט צו דער ערד... זייט־ביי־זייט און האַנט־אין־האַנט קעמפן אויפגעקלערטע פויערים... **און מען לעשט אָפּ דעם פּאָגראָם**". ישראל איז „ניט געווען קיין פּאַרטייער", נאָר „אַז מ'האָט אים געלאַדן צו פאַרזאַמ־לונגען געהיימע, פלעגט ער תמיד פון די סאַמע ערשטע זיין, **און שלמהן** [דעם פּאַרטיי־פירער] פלעגט ער אָפּגעבן דעם בריטן יישר־כוח: אפילו אויך, אַזאַ בהמה — אַזאַ פערדישער מוח קען דיך אויך פאַרשטיין".

...און אינמיטן בראַנד — אינמיטן דער בהלה,
ווען ס'לויפן טעג ווי פליענדיקע כמאַרעס שרעק...
מען ווייסט שוין ניט פאַר וועמען מורא האָבן פריי'ר —
פאַר היטלערס פּאַנצער־טויט־מאַשין,
צי פאַר פּאַלטשוקס פּאָגראָם,
און ס'שרייען טויזנט קולות אין אַ יעדן ייד:
— אַנטלויף!
און טויזנט קולות ענטפערן:
— וואוהין?

„קומט צופליען אַ פאַרסאַמלונג ישראל בעל־עגלה — ר׳האָט אַליין
געהערט... אַז די רויטע מאַרשירן אַהער". ישראל ווערט אַ פאַרטיזאַן.
און צוזאַמען מיט דער רויטער אַרמיי —

דאָס שטעטל איז אַרויס אויף די גאַסן, אויף די דעכער,
די פרייד איז אַרויס אויפן פנים.
געלעגן זיינען אין די קעלערס, אין די לעכער
בלויז די מייז, די ראַצן און די שונאים.

ישראל פירט אין מאַרק אַריין אַ פולן וואָגן ברעטער.
ער אַרבעט שוין מיט מזל פאַר דער מאַכט.

— — —

ער קלייבט זיך אויס די שענסטע גאַסן אינעם שטעטל,
און וואָלט ווען, אָז מ׳זאָל אים נאָכקוקן פון פענצטער און פון טירן,
פונקט ווי ר׳וואָלט געפירט אַצינדערט ניט קיין פראָסטע ברעטער,
נאָר עפּעס בכבודיקע פאַסאַזשירן.

פלאָמט די באָרד פאָראויס אים, ווען ער פאָרט אין מאַרק אַריין
און ס׳דאַכט זיך אים,
אַז ניט בלויז מענטשן רוקן אָפּ זיך — מאַכן אָרט,
נאָר ס׳לייגט זיך גלאַטיק אויס די בערגלדיקע ערד,
און שטיינער פילדערן פאָראויס די נייעס אָנצוזאָגן:
— ישראל בעל־עגלה,
מיט זיין פערד און מיט זיין וואָגן,
האָבן ברעטער געבראַכט —
פאַר דער מאַכט!

— — —

און ער אַליין האָט ניט געוואוסט
ווי ווייט ער האָט פון וואַלד שוין אָפּגעשפּאַנט;
אַז אין שטעט און שטעטלעך פון נאָענט און פון ווייט,
אַז אין געטאָס און אין תפיסות,
וואו טויט און לעבן הויזן זאַלבאַנאַנד,
איז זיין נאָמען ווי אַ האָפענונג אויפגעגאַן —
ישראל פאַרטיזאַן.

— — —

און ער אַליין האָט ניט געוואוסט
וויפל הערצער טויזנטער,
וויפל הערצער פאַרטיזאַנער
עס שלאָגן אין זיין ברוסט.

„ישראל פאַרטיזאַן" איז ניט גלאַט אַ „פאָעמע". ס׳איז אַ לירישער עפּאָס, וואָס פאָדערט אַקציע, געשעענישן, פלאַסטישע לאַנדשאַפט און פסי־כישע שטימונג, דער עיקר שארפע, פאַרטיפטע כאַראַקטעריסטיק פון הויפט־העלד (וועלכן וויליאַם גראָפער האָט אַזוי קרעפטיק געצייכנט אויפן

שער־בלאַט — ממש אַ פאַרטיקע „מאַסקע" פאַר אַ שוישפּילערישער קרעאַציע!). ס'איז דער עפּאָס פון מלחמה און פּרידן, פון דלות און יחוס אין קליינעם שטעטל, פון פּאָגראָם און דערלייזונג און בריידער־קריג און באַפרייאונג. און איבער אַלץ הויכט די שטאַלצע תמימות פון אַ פּשוטן מענטשן — ישראל בעל־עגלה, אָפּפערוויליק און פליכט־געטריי, גליקלעך אין זיין כשרער פרייד צו „אַרבעטן שוין מיט מזל פאַר דער מאַכט". אפילו זיין פערדל, וואָס פריער „קימסטי צי אַ בערגל — קריגסטי די טשעכאָטע", שעפּט זיך איצט אָן מיט נייעם כוח: „נישקשה, נישקשה, די שקאָפע וועט נאָך ציען".

דאָס אַלץ ווערט דערציילט מיט פּשוטע, איינפאַכע רייד — ניט אַ סך צו גריבלען זיך, אַלץ איז קלאָר.

עס ווילט זיך אָנווייזן דעם לייענער אויף דער זעלטענער דערציילערישער „גלאַטקייט" באַלד ביים אַריינפיר (ז' 5); אויף דער פּחד־פולער פּאָגראָם־שטימונג, וואָס האָט „זיך באַהאַלטן אין די שטרענגע וואָנצעס ביים זשאַנדאַר... און דעם שלאָף צעריסן מיט אַ פּינצטערן קאָשמאַר", ביז עס צעטראָגט זיך איר בהלה ווי אַ שרפה (ז"ז 14 און 19); אויף דאָס פּאָעטיש־געלויטערטע פון אַ זומער־טאָג (ז' 30); אויף דעם צעפּוילטן אייראָפּע — „אַ קראַנקער קאָנטינענט... איצט שטייט געבויגן איבער אים דאָס דריטע רייך און ראָיעט־אויף דאָס אינגעווייד מיט רויב־געאיבטע הענט", און „בלויז דער קאַלענדאַר האָט די טעג ביי נאָמען אָנגערופן און בלויז דער זייגער האָט די טעג אויף שעה'ן איינגעטיילט... און ס'בלייבן שטיין די נעכט ווי אייביקע קאָשמאַרן" (ז"ז 38, 44 און 45). נאָר אַ דיכטער קאָן אַזוי מייסטער־ריש אויסמאָלן אַ נאַכט־אַטאַקע פון דער רויטער אַרמיי (ז"ז 54־56, 83, 84 — הגם נאָכדעם ווי מ. א. סול האָט שוין געהאַלטן אַ ביקס אין האַנט, „וואָלט ער מסתם איינגעזען די פּיזישע אוממעגלעכקייט פון „ס'שטעלט דער טאַנק זיך אָפּ אינמיטן הויף... און ס'גיט דער טאַנק־קאָנאָן צום דאַך אַ קנאַללאַרויף...").

פּיין איז אויך געשילדערט דער חידוש אין שטעטל איבער דער „נייער אָרדענונג" מיט אירע „מאָדנע" דינים און משפּטים און פרייַ וואַלן (ז"ז 58־70). וואונדערלעך געצייכנט, כמעט סימבאָליש, איז דער בייַדע פון באַפרייאונג (ווען ישראל און זיין לאַסט־פערד „ווערן איצטער" פאַרטיזאַנער... אַצינד וועסטי זיך טרוגן ווי עס טרוגט זיך אַן אולאַנער") און די פאַרטיזאַנישע אידיליע אין וואַלד (ז"ז 73, 77, 80־82). אַ פאָעטיש בריליאַנטל פאַר זיך, געשריבן אין פּסעודא־סאָנעטישער פאָרם, איז „הייַזער זיינע בלינד, גאַסן זיינען שטום..." (ז' 85).

מוסטערהאַפט פאַר סולס אויסגעצייכענטער טעכניק איז „האָט סטאַלין געראַטן און דאָס פאָלק האָט געהערט" (ז"ז 78, 79) מיט זיין רעפריין —

און אָפּט טאָפּל־רעפֿריין־אַרטיקן איבערחזרן אַ סכום שורות. מיר טרעפֿן עס, ווען עס נעמט זיך שפּרייטן אַ „נס" אין שטעטל (ז' 20), בעת דער נאַכ־טיקער רו און טאָגיקער בהלה, ביי שטיקנדיקן טרויער, און נאָך מער ביי אויפֿגעלויכטענער פֿרייד (צווישן ז"ז 42־86). דאָס איז שיער ניט געוואָרן אַ מאַניער ביי סולן — הגם ער טוט דאָס כמעט שטענדיק מיט דער רייפֿ־קייט פֿון אַ פֿאַכמאַן. אַזוי אין „ישראל פּאַרטיזאַן", אַזוי אויך אין אַ סך פּריערדיקע לידער. ס'איז ווי אַ מין לייטמאָטיוו אין אַ סימפֿאָניעט פֿון פּערזן.

און ווייל עס גרענעצט מיט סימפֿאָניע, שטערט נאָך שאַרפֿער יעדער פֿאַרבלאָנדזשעטער דיסאָנאַנס. ווערט אפשר דער ליטעראַטור־פֿאַכמאַן האָבן טענות, אַז די כאַראַקטעריזאַציע פֿון העלד איז ניט גאַנץ אויסגעהאַלטן, אָדער אַ געוויסע סיטואַציע איז „אויסגעטראַכט", אַז דאָ און דאָרט האָט זיך אַריינגעכאַפּט אַ ניט־פּאַסיקער אויסדרוק אָדער אַ פֿאַלשע ווענדונג.

מ. א. סול מוז זען זאַכן. וואָס ער זעט ניט דורך אייגענער דערפֿאַרונג קומט ביי אים אַרויס בלאַסלעך. דאָס איז באַזונדערס דער פֿאַל, ווען אים קומט אויס צו „מעדיטירן". פּאַסירט אויך, אַז אין געוויסע שטעלן איז דער איבערגאַנג אַ צו־שנעלער און עס דאַכט זיך ווי עפּעס וואָלט איבערגעהיי־פּערט געוואָרן (שלמה אין ווין, ז"ז 25 און 26). טעכניש גענומען, וואָלט אפשר טאַקע דער באַדייט פֿון דער רעוואָלוציע („ווייל זי איז ניט פֿון די פּאַניענקעס, וואָס גייען לייכט שפּאַצירן...", ז' 31) באַדאַרפֿט אויפֿגע־קלערט ווערן פֿיל פֿריער, ביי די ערשטע באַגעגענישן צווישן ישראלן מיט שלמהן. אַזוי וואָלטן אויך די ערשטע פֿיר לידער פֿון „איך שרייב צו דיר אַ בריוועלע, פֿידאַיעץ" (ז"ז 191־97) געקאָנט דינען ווי אַ הקדמה צו דער פּאָעמע, און דאָס פֿינפֿטע ליד ווי אַ פֿינאַל. עס וואָלטן דעמאָלט שוין איבע־ריק געווען אין ביכל די דריי לעצטע לידער („אויפֿן האַרץ פֿון דער וועלט", „איך בין אַ ייד" און „זונפֿאַרגאַנג אויפֿן שלאַכטפֿעלד").

עס מאַכט אָפּט דעם איינדרוק, אַז מ. א. סול איז. ניט איבערגעלייגטער־הייט, „לייכט אויפֿן גראַם" — ער האַקט אים אַריין אָדער „קינצלט" אים אַרויס ווי עס מאַכט זיך, וואו דער גורל פֿאַלט, מעג דאָס וואָרט זיך אַריינ־פּאַסן אָדער ניט. און דאָס איז דאָך זיכער ניט נויטיק ביי איינעם, וואָס אָפּע־רירט אַזוי לייכט מיט דער שפּראַך און אירע „באַרעכטיקטע" גראַמען. שטאַמט דאָס אַפּנים פֿון סולס שפּראַכלעכער אייגנאַרטיקייט, בפּרט אין „ישראל פּאַרטיזאַן", וואו גאַנצע שטעלן זיינען געשריבן אין דיאַלעקט. (וואָלטן נאָר די אומברחמנותדיקע דרוק־גרייזן ניט צעקאַליעטשעט אָפּט דעם מיין פֿון אַ שורה: „באַברענטע אויגן — אַנשטאָט באַברעמטע, לופּע — אַנ־שטאָט ליופּע [פֿון אַ ביקס], זופֿאַרפֿאַנג — זונפֿאַרגאַנג, און אַ סך מער!).

מ. א. סול איז אַ גאַליציאַנער, פֿון דעם שטעטעלע, וואָס „אַ גאַנצע וואָך

ביסלי; פידזיע, און באלד ווערסט זיך פילן ווי; פאדזייצע (ז' 92), איז
זיין פאעמע פול מיט גאליציאנער אידיאמען, ווי בייי א וועלווול זבארישער
פארע בירך שאפיר, און זייגע טשאנגען זייגען פאליקסטימליצ און הנעוודיק
חי בייי בערל ברעדער און מאיר כארטינער *). עד פארמאגט טאקע צומאל
זייער גרמטיקייט און עפעס פון זייער הומאר. פארגלייכט, למשל, זיין פי-
דזיעצער חדר מיט חיים גרעדעס „מוסריקעס": דא — האדם-ליטווישע
„געשרייען האבן פון מיין טיף ארויפגעשטורעמט און פלאטערן ארום מיין
קאפ מיט אימה", בייי סולן — א מין שמייכלדיקע „גאליציאנער וויכקיים", ווען
„איך האב געוואלט פון היגטערווילעכס דערלאנגען אים אזוי [דעם רבין]
א קניפ אין דיך, און זאל ער אויך אמאל א שריי טאן — אוי — אזוי ווי איך"
(ז' 94). סול איז בכלל ניט קיין שעלטער און קיין „נקמה-נעמער". מעג ער
באגלייך מיט עדעלשטאטן זיין פארביטערט איבער דער נויט פון ארבעטער,
אדער קלאגן אויפן גורל פון „בריידער און שוועסטער פון אייגענעם שטאם"
(ז' 102) — ער וועט זעלטן מיט איציק פעפערס פרייד-נקמה „נאך אויף
היטלעדס קבר טאנצן". סולס „איך בין א ייד" וועט דעם „ברוינעם הענקער"
בלויז „אויף אייביק געדענקען". ער קאן אפילו ניט נאכטראגן קיין שנאה
זיין וויסטן געבוירן-שטעטל, ווי עס האט עס געטאן זיין לאנדסמאן פון זלא-
טשעוו, משה לייב האלפערן. אויך סול האט „ניט געהאט בדעה מער א בריוול
דיך אפילו שרייבן" — אט יענעם שטעטל, וואו „האסט זיך געוואשן און גע-
וואשן און זיך קיינמאל ניט דערצוואגן צו איין לייז-לאז קינדערישן קעפל"
(ז"ז 92 און 96). אבער ער שרייבט דאך — און וואס פאר א וואויל בריוול —
מיט דעם פרעכטיקן „אוי-מאטיוו", איינעם פון די שענסטע אין אונדזער
פאעזיע.

לעצטנס הערן מיר ניט פון סולן — עפעס דרוקט ער זיך ניט. דאס איז
א שאד. זיינע לידער זיינען זיכער ניט „ס'לעצט ביסל יידיש, וואס לעשט
זיך אויף איטלעכנס ליפ" — די „גרויסע עלעגישע לידער, וואס מיט זייער
אויפגאנג מאכן זיי נאך טרויעריקער אונדזער אונטערגאנג" (יעקב גלאט-
שטיין וועגן „לידער און לויבן" פון י. י. סיגאל, „יידישער קעמפער", יולי,
1945). סולס לידער זיינען האפערדיקע, מוטיק-אטעמדיקע מיטן צייטגייסט.
זאלן מיינע שורות זיין אים, דעם פאעט, א דערמוטיקונג.

1945

*) מאיר כארטינער, א גאליציאנער פאלקסדיכטער און הומאריסט, געבוירן אין טאר-
נאפאל, געלעבט אין לעמבערג און וין. בעשטאדבן אין פאלעסטינע.